"לא מרודפי האופנה הפריזאית תיבנה הארץ" טען הברון רוטשילד,

אך תושבי "ראשון" ו"זכרון" לא שעו לקריאתו

כבושות במחוכיהן

אילה רז

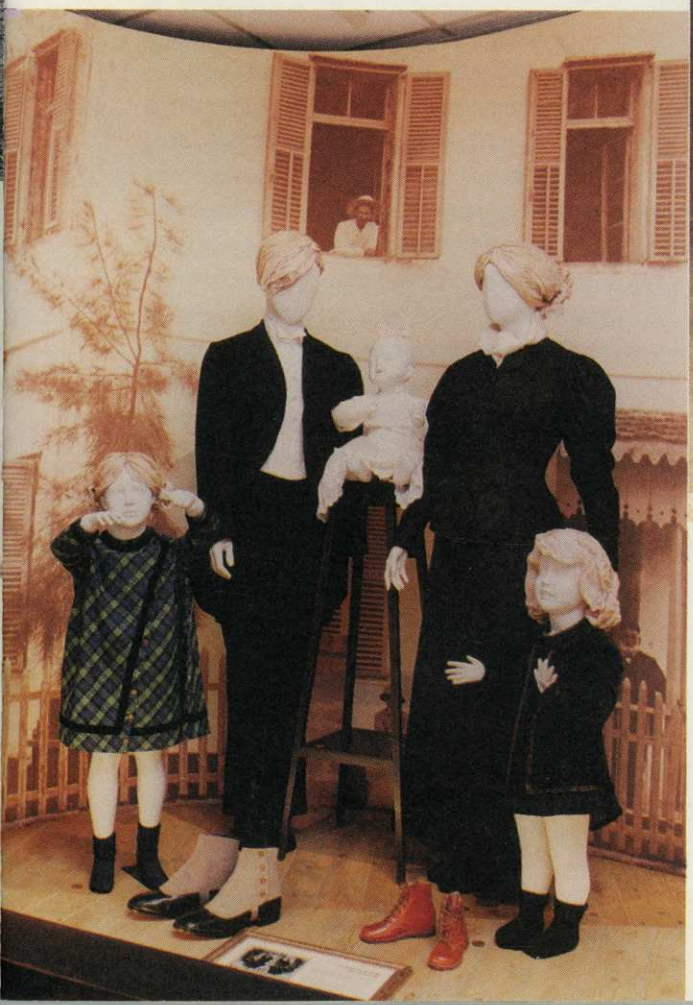
לבוש במושבות העלייה הראשונה לא היה אחיד באופיו. במושבות המבוססות כמו ראשון לציון וזכרון יעקב לבשו המתיישבים בגדים מערביים על פי מיטב אפנת פריז, ואין ספק שהושפעו בלבושם מפקידי הברון, שהביאו למושבות אלה את מיטב חידושי התקופה, כמו גם מעיתוני אופנה עדכניים ששימשו לנשים מקור השראה לעיצוב בגדיהן. ראשון וזכרון אף התחרו ביניהן על התואר "פריז הקטנה". לעומת שתי אלה, בראש פינה, למשל, לבשו המתיישבים בגדים צנועים בסגנון יהודי מזרח אירופה או בסגנון מערבי מתון.

הברון רוטשילד הביע לא אחת את דעתו הנחרצת כי אין בארץ ישראל מקום לגינוני אופנה ולבגדים הדורים "כי לא בעבודת יד, וחלקן התחתון עתיר בד וגזור לרוב באלכסון או במספר רב של חלקים. המותניים הצרים במיוחד, מעידים כי מחוך הדוק נלבש מתחת לשמלה. השרוולים, כמקובל באותה תקופה, תפוחים בחלקם העליון ונעשים צרים בהדרגה כלפי פרק היד. הצווארונים גבוהים וצמודים לצוואר ומעוטרים בתחרה. אין ספק כי שמלות מסוג זה מגבילות מאוד את הלובשת ואין הן מאפשרות לה תנועה חופשית.

בגיליון "החקלאי" משנת תרע"ג מייעץ ד"ר זגורודסקי לנשות ראשון לציון להאריך את הגרביים מעל לשולי בגדיהן התחתונים, כך "שהן יכולות להרים קצת את שולי שמלותיהן". עצה זו נותנת לנו מושג על מידת האי־נוחות שנגרמה לנשות המושבה בשל הקפדתן היתרה על צווי האופנה. ד"ר זגורודסקי אינו מנסה לשכנע את הנשים להיפטר ממלבושיהן המסורבלים שאינם תואמים את צורת חייהן החדשה, וגם לא לוותר על המחוך כך שיוכלו לנשום בחופשיות, משום שהוא מכיר את אורח חייהן ומעריך כי אין לו סיכוי להצליח בכך. בהבינו את מצוקתן הוא נותן להן "טיפ", המאפשר להן לצעוד על

מרדכי ורבקה פנחסוביץ' וילדיהם שולמית, שושנה ודוד, 1901

מרודפי האופנה הפריזאית תיבנה הארץ" ("בוסתנאי", גיליון כח, תרמ"ז), ואף המליץ בחום על תלבושת אחידה – העבָאיה. למרות זאת לא נטו אנשי העלייה הראשונה, למעט 11 איכרים במושבה עקרון, לוותר על הלבוש המערבי לטובת לבוש מזרחי מקומי, ונשארו ברובם נאמנים לאופנה המערבית. בתצלומים רבים שנשתמרו מתקופת העלייה הראשונה, ניבטות אלינו נשים הלבושות בשמלות מהודרות על פי צו האופנה האחרונה. חלקן העליון של השמלות עשוי תיפורים וקפלונים זעירים המשולבים בפסי תחרה ורקמות מסובכות

תערוכת "בגדי ראשונים", לבוש מסוף המאה ה־19, ראשית המאה ה־20, מוזיאון ראשון־לציון

תצלום החתונה של רחל (לבית הירשפלד, ראשון לציון) ויעקב מייזל, 1910

השבילים הלא סלולים של המושבה בלי ללכלך את בגדיהן. בספרו "שנה ראשונה", המתאר את ראשון לציון בראשית המאה ה־20, מתאר שלמה צמח את לבוש הנשים במושבות הברון: "חשובות מאוד ומפוארות מאוד הן הנשים, כאילו לנשף חשק באו. הריהן כבושות במחוכיהן, כרוכות בשמלותיהן הארוכות ורבות הקיפולים, תפורות לפי גזירותיה של חמדה בן יהודה, שהיא גוזרת ברשימות האופנה מעל דפי 'השקפה' במרומי ירושלים". בדבריו של צמח יותר מקורטוב של ביקורת על ההידור שהנשים נוהגות בלבושן, שאינו הולם לדעתו את המקום ואת הזמן. הוא מדבר על המחוך ה"כובש" את גופה של האישה ומונע ממנה תזוזה נוחה.

נשות ראשון לציון ההדורות; הגברים בחליפות מערביות בשלושה חלקים

את צווי האופנה המופיעים בעיתון "השקפה" במדור האופנה של חמדה בן יהודה הוא מכנה "גזירות", שכן, לדידו, צווים אלה מקשים על הלובשת ואינם פועלים לטובתה. במקום אחר בספר זה הוא מתאר שתי נשים צעירות הנוסעות בדיליז'נס אל המושבה ראשון לציון: "חזן מלא ורותת, ושפתותיהן מכונסות וצווארן גבוה וידיהן ענוגות וציפרניהן עשויות והרבה טבעות ואבני חן על אצבעותיהן". "נשבר לבי", כותב צמח, "לא כך תיארתי לעצמי יושביהם של הכפרים בארץ".

גם חיים חיסין בספרו "מרשומות אחד הביל"ויים" מבקר את לבושם של תושבי ראשון לציון: "ואילו בראשון לציון החלו הגברות לתפור לעצמן שמלות יקרות ברוח האופנה האחרונה, שלא לפי יכלתן הכספית... הגברים מזמינים לעצמם חליפות יקרות... תופעה זו מדבקת, וגם האנשים הפשוטים ביותר החלו לחקות את גינוניה של זו הקרויה אריסטוקרטיה". מ' פוחצ'בסקי שולל אף הוא את הלבוש המהודר הנהוג במושבה, הבא לדעתו "להזכיר לך את העולם הגדול עם כל הברק המדומה אשר כבר הגיע הזמן להתרחק ממנו" (ראשונים, "בוסתנאי", גיליון טו).

ליפשה סגל ואמה, 1916

בחורים בחולות ראשון לציון, לבושים בגדי "חלוצים" — מכנסי בריטשס, חולצה רוסית, קסקט. 1925

בדבריה של ליפשה סגל־ז'מסון בספרה "ילדות בראשון לציון" נמצא נימה אחרת. לדעתה אין בהקפדה של הנשים על תלבושתן כל דופי, אלא תרומה לעידון האווירה מסביבן. בפרק מיוחד המוקדש לביקורו של הברון רוטשילד נותנת לנו סגל־ז'מסון תמונה ברורה על לבוש הנשים, הגברים והילדים במושבה: "כולם לבשו בגדי חג: הנשים התקשטו בשמלות מלמלה רחבות ועמוקות מחשוף, ובידיהן, עטויות הכפפות הלבנות, החזיקו שמשיות לבנות. הגברים התהדרו אף הם בחליפותיהם, בעוד אנו, הילדים, עמדנו קורנים במחלצותינו הקטנות".

אפשר להתפלמס על מידת העידון שתרם לבוש הנשים במושבה לסביבתן, אך אין חולק על כך כי כפפות לבנות ושמשיות תחרה אינן תוספת הכרחית לאישה העובדת.

התמונות בארכיון ראשון לציון משקפות גם את לבוש הגברים, שככל הנראה לא פיגר בהרבה אחרי לבושן המהודר של הנשים. חליפותיהם נתפרו בקפידה על פי צווי האופנה מפריז. החולצות בעלות הצווארון הגבוה היו בעלות דשים מעוגלים שנפרפו לחולצה בשני כפתורי חפת. הגברים אהבו להתהדר בחליפות לבנות, בכובעי שעם ובעניבות אופנתיות, מנוקדות ומשובצות. בתצלומי חתונה של בני המושבה נראים החתנים לבושים בחליפות טוקסידו ולצווארם עניבות פרפר ("פפיון") וענודים במיטב תכשיטיהם, הכוללים שעון עם שרשרת זהב וטבעות זהב. "הגברים הופיעו לישיבות ועד המושבה בעניבותיהם ובחליפותיהם, לרבות במקטורנים ובמותניות, ומכיס המקטורן בצבצה מטפחת. גם המשקפיים שהשתמשו בהם היו עשויים כצו האופנה בעת ההיא, ולא נפקד מקומו של מקל ההליכה המוחזק ביד" (סגל־ז'מסון, שם).

השימוש בבגדים האופנתיים בא להרוות את צימאונם ל"חיי תרבות" שהתרגלו אליהם בארצות מוצאם. "הם היו רוצים לטעום פה, במידת האפשר, את כל מחמדי חייהם הקודמים. מאחר שאינם מסוגלים לעקור מלבם את זיכרונות העבר... זר לא יבין באיזו חולניות מתפתח אצלם אותו צמא לנוחויות אלה דווקא משום שוויתרו עליהן". כך מסנגר חיים חיסין על ההידור המוגזם של אנשי העלייה הראשונה בראשון לציון. בעבודתם היום־יומית שימשו את אנשי המושבה בגדים שונים בתכלית.

המתנגדים לאופנה הצרפתית, שהיו במיעוט, הצליחו להביא בשנת תרמ"ב לניסוח תקנות, שבהן מתבקשים בני ראשון לציון "להשתדל ככל יכלתם להרחיק את בגדי המשי וכל מיני התכשיטים אפילו בימי שבתות וימים טובים, וכל הלוקסוס והמותרות המכלים ממונם של ישראל". תקנות אלה מנוסחות בלשון זהירה מתוך הבנת המצב הרווח בציבור, ואין בהן איום או ניסיון לכפות את דעת כותביהן בצורה נחרצת וחד־משמעית.

לבושם של אנשי העלייה השנייה, שהגיעו ארצה כ־20 שנה לאחר מכן, היה ניגוד בולט ללבוש אנשי העלייה הראשונה: "היו בחורים אשר בכוונה לבשו מכנסיים קרועים והלכו יחפים, לא חלילה מתוך התגנדרות, אלא מתוך רצון להרגיש על גופם את דבר היותם פועלים" (תנחום, "כאן על פני אדמה").

השוני הבולט בלבושן של שתי הקבוצות הצביע בבירור על הבדלי גישה מהותיים. אנשי העלייה הראשונה שאפו לחיים נוחים במולדת החדשה ורצו לשמר את התרבות שהביאו מארצות מוצאם. העבודה בחקלאות הייתה קשה להם. הם לא ראו בעבודת הכפיים ערך עליון, ועם השנים חדלו לעבד את אדמותיהם בעצמם ושכרו פועלים מערביי המקום. אנשי העלייה השנייה נשאו בגאון את דגל הסוציאליזם. הם דגלו בעבודה עברית, בהסתפקות במועט ובשוויון בין המינים, ובגדיהם שיקפו נאמנה את תפיסת עולמם החברתית. לא ייפלא אפוא כי בין שתי קבוצות אלה התגלעו במהרה חילוקי דעות מרחיקי לכת, שבאו לידי ביטוי, בין השאר, בחרם שהטילו האיכרים הוותיקים בפתח תקווה על העולים החדשים ב־1905.

אם כן, מאפייני הלבוש משקפים את תפיסת עולמם של הפרט ושל החברה. "משהו כבד ומכריע בשינוי מלבושים. לכאורה ענין חיצוני וממש אין בו, ואף על פי כן אות הוא לתמורה גדולה שבאה והוציאה כל הוויתך מרשות אחת והכניסה לרשות אחרת", כך כותב שלמה צמח, מראשוני העלייה השנייה, בספרו "שנה ראשונה", כאשר הוא פושט את חליפתו ה"בורגנית" ולובש במקומה חולצה של צמר ומכנסי בד אפורים, כהכנה לחייו החדשים בארץ ישראל.

לעיון נוסף: א' רז, חליפות העתים – מאה שנות אופנה בארץ ישראל, ידיעות אחרונות 1996

תצלומים באדיבות מוזיאון ראשון־לציון

חלוצים מדגניה בתלבושת כמעט אחידה לשני המינים